

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ • ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ

АРХЕОЛОГІЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ – ЗАСНОВАНИЙ У 1947 р.
ВИДАЄТЬСЯ ЩОКВАРТАЛЬНО

КИЇВ • 3•2025

Головний редактор

ЧАБАЙ В. П., член-кореспондент НАН України, Інститут археології НАН України

Редакційна колегія

БОЛТРИК Ю. В., кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України

БУЙСЬКИХ А. В., член-кореспондент НАН України, Інститут археології НАН України

ГАРДІ С. Е., PhD, Університет ім. Рея Хуана Карлоса, Іспанія

ДЖІНДЖАН Ф., професор, доктор хаб., почесний професор університету Париж 1 Пантеон
Сорбонна, Франція

ЗАЛІЗНЯК Л. Л., професор, доктор історичних наук, Національний університет
«Києво-Могилянська академія»

КАЙЗЕР Е., професор, доктор хаб., Вільний університет Берліну, Німеччина

ОТРОЩЕНКО В. В., професор, доктор історичних наук, Інститут археології НАН України

ПЛАВІНСЬКИЙ М. О., кандидат історичних наук, Варшавський університет, Польща

ПОТЄХІНА І. Д., кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України

РАБІНОВИЦ А., PhD, Техаський університет в Остіні, Сполучені штати Америки

ФОРНАСЬС Й., професор, доктор хаб., Галле-Віттенбергський університет імені Мартіна Лютера,
Німеччина

ШЕВЧЕНКО Т. М., кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України (відповідальний секретар)

ARHEOLOGIA

SCIENTIFIC JOURNAL – FOUNDED IN 1947
FREQUENCY: QUARTERLY

KYIV • 3•2025

Editor-in-Chief

CHABAI V. P., Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Institute of Archaeology
of the National Academy of Sciences of Ukraine

Editorial Board

BOLTRYK Yu. V., PhD in History, Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine
BUIISKYKH A. V., Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine
DJINDJIAN F., Professor, Dr. Hab., Professor of the University of Paris 1 Pantheon Sorbonne, France
FORNASIER J., Professor, Dr. Hab., Martin Luther University Halle-Wittenberg, Germany
HARDY S. A., PhD, Rey Juan Carlos University, Spain
KAISER E., Professor, Dr. Hab., Free University of Berlin, Germany
OTROSHCHENKO V. V., Professor, DSc in History, Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine
PLAVINSKI M. O., PhD in History, University of Warsaw, Poland
POTEKHINA I. D., PhD in History, Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine
RABINOWITZ A., PhD in Classical Archaeology, University of Texas at Austin, the USA
SHEVCHENKO T. M., PhD in History, Institute of Archaeology NAS of Ukraine (Executive Secretary)
ZALIZNIAK L. L., Professor, DSc in History, National University of Kyiv-Mohyla Academy

ЗМІСТ

CONTENTS

Статті

ГНЕРА В. А., БОРИСОВ А. В. СКОПНЕНКО Б. О., НАРАЙКІВСЬКИЙ М. В. Наслідки війни для об'єктів культурної спадщини на прикладі археологічних об'єктів села Мощун поблизу Києва
SHECHULINA I. O., KUZMISHCHEV O. H., FORNASIER J. Attic Black-Glazed Pottery from Olbia Pontica: A Study of the Excavation Area "P-1"

Публікації археологічних матеріалів

НАУМЕНКО О. О., РИЖОВ С. М. Двобічний виріб із кварциту із с. Пекарі: дослідження з використанням 3D-моделювання
ВОЛОДАРЕЦЬ-УРБАНОВИЧ Я. В. Знахідки деталей ремінних оздоб «геральдичного» стилю раннього середньовіччя з колекції Херсонського обласного краєзнавчого музею

Нові відкриття та знахідки

МЕЛЬНИК О. О. Давні ломки граніту біля села Іскрівка на Криворіжжі
ЛЮБУНЬ Л. І., ДІДИК О. А. Результати археологічних досліджень 2020–2021 років в урочищі Камінь в Підкамені (Львівська обл.)
БІЛЯЄВА С. О., ФІАЛКО О. Є. Дослідження історичного центру Очакова (за результатами робіт 2021 р.)

Articles

- 5 HNERA V. A., BORYSOV A. V., SKOPNENKO B. O., NARAIKIVSKYI M. V. Consequences of the War for Archaeological Heritage Sites on the Example of Archaeological Sites in Moshchun Village near Kyiv
26 ЧЕЧУЛІНА І. О., КУЗЬМИЩЕВ О. Г., ФОРНАСЬЄ Й. Аттичний чорнолаковий посуд з Ольвії Понтійської: дослідження ділянки «П-1»

Publications of Archaeological Materials

- 44 NAUMENKO O. O., RYZHOV S. M. The Bi-face Made of Quartzite from Pekari Village: A Case Study Using 3D Modelling
52 VOLODARETS-URBANOVYCH Ya. V. Finds of Strap Adornments of Early Medieval "Heraldic" Style from the Collection of Kherson Local History Museum

Discoveries and Recent Finds

- 64 MELNYK O. O. Ancient Granite Fracturings near Iskrivka Village in Kryvyi Rih Region
74 LIUBUN R. I., DIDYK O. A. The Results of Archaeological Research in 2020–2021 on the Kamin Tract in Pidkamin (Lviv Oblast)
99 BILIAIEVA S. O., FIALKO O. Ye. Investigations of the Historical Centre of Ochakiv (on the Results of the Works of 2021)

Дискусії

РАДЧЕНКО А. І., РАДЧЕНКО С. Б. «Археологія» України: наукометричний аналіз

119

Discussions

RADCHENKO A. I., RADCHENKO S. B. Ukrainian *Arheologia*: Scientometric Analysis

---

Історія науки

КОЛЕСНИКОВА В. А., ЧЕРНОВОЛ І. В., ПІЧКУР С. С. Історія одного видання: діяльність українських археологів у часи Другої світової війни

139

History of Science

KOLESNIKOVA V. A., CHERNOVOL I. V., PICHKUR S. S. History of an Edition: Ukrainian Archaeologists' Activity during the World War II

Я. В. ВОЛОДАРЕЦЬ-УРБАНОВИЧ**ЗНАХІДКИ ДЕТАЛЕЙ РЕМІННИХ ОЗДОБ «ГЕРАЛЬДИЧНОГО» СТИЛЮ РАНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ З КОЛЕКЦІЇ ХЕРСОНСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ**

У статті публікуються знахідки раннього середньовіччя представлені ремінними деталями «геральдичного» стилю (друга половина VI—VII ст.) з трьох пунктів: Новоолексіївка, Новочорномор'я та Каланчак. Розглянуто коло аналогій та датування цих виробів. Ці знахідки були вкрадені російськими окупантами під час пограбування Херсонського обласного краєзнавчого музею в листопаді 2022 р. Їх подальша доля невідома.

К л ю ч о в і с л о в а: раннє середньовіччя, VI—VII ст., Херсонський обласний краєзнавчий музей, ремінні оздобы «геральдичного» стилю, кочовики.

Векспозиції та фондах Херсонського обласного краєзнавчого музею зберігалася низка деталей ремінних оздоб епохи раннього середньовіччя, в основному «геральдичного» стилю, що в різні роки надійшли до зібрання установи. Із цими знахідками автор зміг ознайомитися під час роботи в музеї в листопаді 2019 р. Роботу планувалося продовжити, адже частина знахідок потребувала реставрації та уточнення щодо їх конструктивних та орнаментальних особливостей. Однак у 2020 р. розпочалася світова пандемія Covid-2019, що обмежило можливості відвідувати музей для завершення опрацювання матеріалів, а 24 лютого 2022 р. розпочалося повномасштабне вторгнення військ РФ, зокрема на півдні України, та окупація м. Херсон. У листопаді 2022 р. під час пограбування російськими окупантами Херсонського обласного краєзнавчого музею низку знахідок (а серед них прикраси раннього середньовіччя) вивезено в невідомому

напрямку. Їх подальша доля невідома (Мусійко 2023). На жаль, усі прикраси, про які піде мова в роботі, свого часу не були опубліковані та залишалися невідомими широкому загалу науковців. Уведенню їх до наукового обігу й присвячене це дослідження.

Загалом, знахідки походять із таких пунктів, як Новоолексіївка, Новочорномор'я та Каланчак (рис. 1).

с. Новоолексіївка, Генічеський р-н

Випадкові знахідки 1972 р. виявлено під час земляних робіт на кургані. У 2019 р. автору вдалося опрацювати Т-подібну бляшку. Уже під час підготовки цієї публікації, завдяки Д. М. Сікозі та О. В. Комарові, вдалося з'ясувати, що разом було виявлено й уламок залізного меча, із яким автору свого часу не вдалося ознайомитися. Можливо, саме про останню знахідку згадує І. Д. Ратнер у своєму зводі (1984, с. 72).

Т-подібна бляшка має пласку восьмиподібну Т-подібну частину, із отворами, гострим виступом посередині та геральдичним щитком квадратної форми. На щитку симетрично розташовані два маленьких отвори. Зі зворотного боку на щитку є три шпеньки, на одній із яких збереглася заклепка. Виріб був розламаний на дві частини й реставрований. На лицьовій стороні Т-подібної частини та на одному з кутів щитка є сліди браку виробництва.

Загальна довжина 5,3 см, ширина Т-подібної частини 3,3 см, ширина щитка 2,4 см, товщина 0,2 см, товщина зі шпеньками 0,6 см, товщина закраїни 0,1 см. Інвентарний номер (далі — інв. №) — ХЕМ-а-1, КП-35614 (рис. 2).

Знахідка належить до групи Б, типу 1, варіанту 1г, за І. О. Гавритухіним. Аналогічні вироби представлені в Кернє, Кунбабоні, Гудермесі (Гавритухин 1996а, с. 26, рис. 38: 5, 11, 19, 25; Balogh 2004, Abb. 6: 22–28) та Клін-Ярі, поховання 352 (Gavritukhin 2018, fig. 95: 14). Цей перелік можна доповнити знахідками із Христофорівки, курган 7, поховання 12 (Pri-

© ВОЛОДАРЕЦЬ-УРБАНОВИЧ Ярослав Володимирович, 2025 — кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу археології ранніх слов'ян, Інститут археології НАН України, ORCID: 0000-0003-1560-3608, volodarets-urbanovych@ianam.org.ua, volodargrad@ukr.net

© Інститут археології НАН України, 2025

Ця стаття відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>

Рис. 1. Карта поширення пам'яток, опублікованих у статті. Пам'ятки: 1 — Новоолексіївка; 2 — Новочорномор'я; 3 — Каланчак

Fig. 1. A distribution map of burial sites published in the article. Archaeological sites: 1 — Novooleksivka; 2 — Novochornomoria; 3 — Kalanchak

hodnyuk, Fomenko 2003, p. 108, fig. 2: 20), хутора Єпіфанова (Безуглов 1985, рис. 1: 19; Рашев 2000, табл. 22: 28) та Матюхіного Бугра (Ишаев, Смоляк 2017, с. 164, рис. 4: 23).

с. Новочорномор'я, Скадовський р-н

Могильник почала досліджувати експедиція під керівництвом П. М. Шульца. Пізніше І. Д. Ратнер досліджував цю пам'ятку за відкритим листом останнього у 1961 р. (Костенко 2019, с. 46), але звіту не здав. У різних роботах ця пам'ятка фігурує, проте зазвичай без вказівки, які саме знахідки походять із неї. Крім назви за населеним пунктом, зазначений могильник відомий під назвою «Лисячі Могили» (Ратнер 1984, с. 46; Рашев 2000, с. 23).

Судячи з креслення та фотографії, які вдалося віднайти Д. М. Сікозі в музеї, можна реконструювати положення покійника та розташування речей¹. Поховання 1 1961 р.

Небіжчик лежить у випростаному положенні, головою на схід із невеликим відхиленням на північ. Руки простягнуті паралельно тулубу. Північно-західніше ніг покійника виявлено скупчення кісток тварини (?). Можна припустити, що це залишки коня чи його опудала.

Майже весь поховальний інвентар розташовувався на кістках похованої людини або поруч. Так, зліва від кісток черепа знаходилася золота «скронева підвіска» (рис. 3). На лівій частині тазових кісток виявлено уламок мідної пластини, а трохи південніше — бронзову пряжку (рис. 4: 1) та фрагмент залізного предмета². На правій нозі трохи вище щиколотки — бронзова пряжка (рис. 4: 2). На лівій на ділянці щиколотки — три квадратні бляшки, вони розташовувалися одна під одною в ряд (рис. 4: 4–6). Останню пряжку (рис. 4: 3) знайдено на захід від похованого, ближче до кісток тварини.

Важливо наголосити, що підвіска-сережка із цього комплексу була передана до Музею «Скарбниця Національного музею історії України» в Києві та неодноразово була опублікована й проаналізована багатьма дослідниками (Ратнер 1984, рис. 5: 10; Ратнер,

¹ План та фото цього поховання для ознайомлення мені надав О. В. Комар. Їх публікація запланована О. В. Комаром та Д. М. Сікозою. Варто згадати, що під час роботи автора в 2019 р. співробітники музею зазначали, що жодних матеріалів із особистого архіву І. Д. Ратнера в музеї не зберігається. Водночас якісь справи було передано до Херсонського обласного архіву. Автор звертався до цієї установи з питанням щодо переліку справ. У відповіді було вказано, що ніяких планів, креслень та описів археологічних матеріалів немає. Д. М. Сікозі вдалося відшукати деякі матеріали (план, фото, тощо) саме в музеї.

² Із двома знахідками (уламком мідної пластини та фрагментом залізного предмета) автору ознайомитися не вдалося.

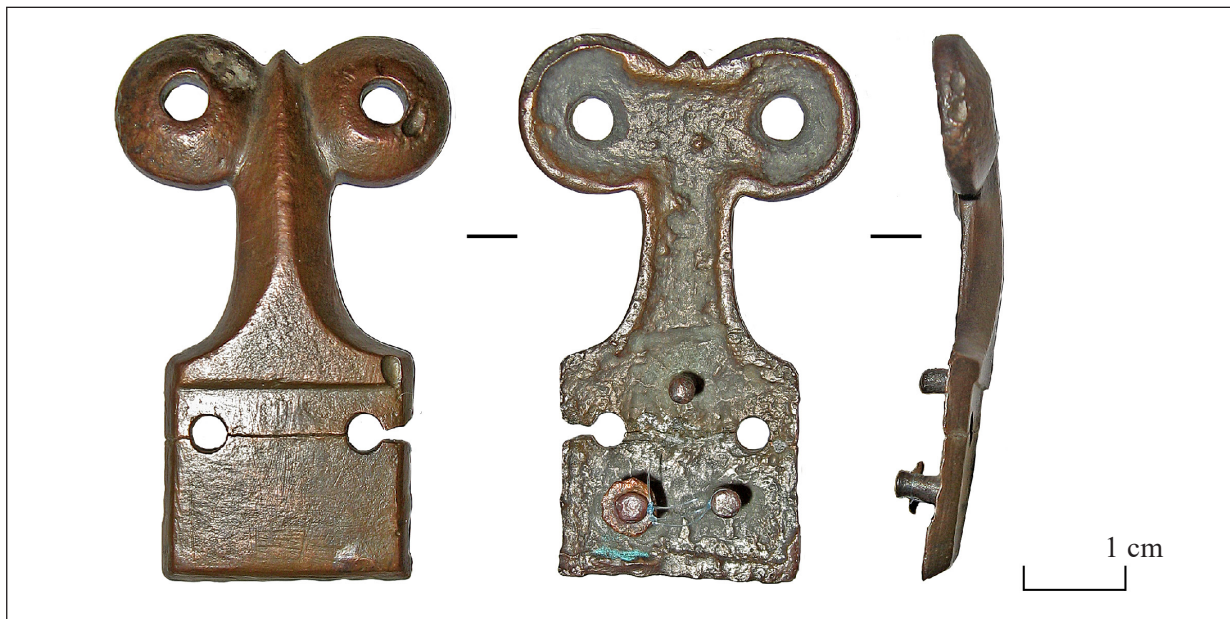

Рис. 2. Т-подібна бляшка із Новоолексіївки

Fig. 2. A T-shaped belt mount from Novooleksiivka

Костюк 1989, с. 79; Комар 2006а, рис. 24: 13; 2013, с. 681; Засецкая и др. 2007, с. 12–18; Казанский 2020). Інші знахідки з цього комплексу залишалися неопублікованими.

1. Золота підвіска калачикоподібна порожниста, майже кругла в абрисі, із незіткненими кінцями. Поверхня з двох сторін оздоблена чотирма рядками кульок зерні, які щільно прилягають одна до одної. З внутрішнього боку кола два рядки зерні змикаються кінчиками, утворюючи малюнок півмісяця. Із зовнішньої сторони між рядками зерні розташовано окремі кульки зерні. Діаметр виробу 2,9 см (рис. 3)³.

2. В-подібна бронзова пряжка. Відлита разом із геральдичним щитком овальної форми. У місці накладання язичка рамка скруглена. На щитку є відповідний напівкруглий отвір. Язичок профільований, із виступом у нижній частині. Із зовнішнього боку в рамці для фіксації язичка зроблено виїмку. На щитку зі зворотного боку є шпенька.

Загальна довжина 2,9 см, ширина щитка 1,4 см, ширина рамки 2,2 см, товщина щитка 0,2 см, товщина зі шпенькою 0,6 см, товщина рамки 0,4 см, товщина закраїни 0,1 см, товщина закраїни рамки 0,2 см. Інв. № ХВ-1550 (рис. 4: 1).

Знахідка належить до відділу V (В-подібних) застібок, типу 5, за В. Б. Ковалевською

(Ковалевская 1979, с. 40, табл. XVIII: 28). Мабуть, найближчими її аналогіями є дві пряжки з Виноградного, курган 5 (Орлов, Рассамкин 1996, с. 103, рис. 3: 1, 2), Калінінської, курган 30, поховання 3 (Атавин 1996, табл. 13: 1–4), Царського кургану (Атавин 1996, табл. 16: 6), Сивашівки, курган 2, поховання 2 (Комар, Кубышев, Орлов 2006, рис. 32: 10) та Дмитрівки, курган 1, поховання 12 (Комар 2006b, рис. 3: 1, 2; 4: 5, 10). Цікаво, що в останніх двох випадках такі знахідки використовувалися як оздобу взуття (Комар 2010), хоч знахідка із поховання 1 Новочорномор'я виявлена біля тазових кісток. У Криму подібні пряжки походять із могильників Лучисте, могила 53 (Айбабин, Хайредінова 2014, табл. 43: 1) та Скалисте, склеп 413 (Веймарн, Айбабин 1993, рис. 68: 7).

3. В-подібна бронзова пряжка. Відлита разом із геральдичним щитком. У місці накладання язичка рамка скруглена. На щитку є відповідний напівкруглий отвір. Язичок профільований. Щиток має два невеликих симетричних отвори. Із зовнішнього боку в рамці для фіксації язичка зроблено виїмку. На щитку зі зворотного боку є дві шпеньки, одна з яких сильно обламана.

Загальна довжина 2,9 см, ширина рамки 2,3 см, ширина щитка 1,4 см, товщина щитка 0,3 см, товщина зі шпенькою 0,6 см, товщина рамки 0,5 см, діаметр отворів на щитку 0,3 см, товщина закраїни 0,1 см, товщина закраїни рамки 0,3 см. Інв. № ВХ-1554 (рис. 4: 2).

³ Опис та зображення взято з: https://ua.museum-digital.org/object/24653?fbclid=IwAR1kKxifMvi_ShzK5m-ndGwlqk1clOawzAnN94H-LBbuAzoZFUzmX9QVec

Імовірно, ця знахідка як і попередня, належить до того самого кола — відділу V (В-подібних) застібок, типу 5, за В. Б. Ковалевською (Ковалевская 1979, с. 40, табл. XVIII: 28), хоч і відрізняється від попередньої знахідки наявністю круглих отворів на щитку. Однак з такою системою орнаментативної не вдалося відшукати аналогічних виробів. Ця знахідка виявлена на кістках лівої ноги, що може вказувати на її належність до оздоб взуття. А можливо, вона парна до знахідки № 2.

4. В-подібна бронзова пряжка. Відлита разом із видовженим геральдичним щитком. У місці накладання язичка рамка скруглена. На щитку є відповідний напівкруглий отвір. Язичок профільований. Щиток видовжений, має два великих вирізи з боків. Із зовнішнього боку в рамці для фіксації язичка зроблено виїмку. Зі зворотного боку є дві шпеньки для кріплення. Одна майже не збереглася. Друга вставлена в щиток із наскрізного отвору. Язичок обламаний у місці кріплення до щитка.

Загальна довжина 3,4 см, ширина рамки 2,1 см, найбільша ширина щитка 1,6 см, товщина щитка 0,1 см, товщина рамки 0,4 см, товщина зі шпенькою 0,7 см, товщина закраїни рамки 0,2 см. Інв. № ВХ-1549 (рис. 4: 3).

Знахідка належить до типу II, варіанту 4–3, за О. І. Айбабіним (Айбабин 1990, с. 39), до В-подібних пряжок, «Волжська» серія, за І. О. Гавритухінін (Гавритухин 1999, с. 186), типу Т. В. І. 4, за М. Даскаловим (Даскалов 2012, обр. 55: 17, 18) чи групи С, типу VIIa, за Л. А. Трайковою (Трайкова 2017, с. 85–87).

Найближчі знахідки походять із могильників Борки, поховання 28 (ред. Готьє, Яковлев 1941, табл. XVII: 1), Верх-Саїнський, курган 9, поховання 3 (Голдина, Водолаго 1990, табл. XXVII: 32) та Комінтерн II, поховання 5 (Казаків 1998, рис. 9: 16).

Інші, менш схожі знахідки відомі як серед кочівницьких старожитностей, так і на інших територіях. Зокрема, у номадів такі застібки також відомі із Христофорівки, курган 7, поховання 12 (Приходнюк 2001, рис. 27: 16; Prihodnyuk, Fomenko 2003, р. 114, fig. 2: 18), Виноградного, курган 35, поховання 2 (Орлов, Рассамкин 1996, с. 115, рис. 8: 5), Димівки (Айбабин 1985, рис. 8: 10; Приходнюк 2001, рис. 37: 17) та Бугундіря V, курган 1, поховання 5 (Чхаїдзе 2020, с. 268, рис. 1: 3, 4). У Криму такі пряжки походять зі Скалистого,

Рис. 3. Золота скронева підвіска із поховання 1, 1961 р., із Новочорномор'я (Скарбниця Національного музею історії України). Без масштабу

Fig. 3. A gold temple pendant from the burial no. 1, 1961, from Novochoornomoria (Treasury of the National Museum of the History of Ukraine). Without scale

склеп 422 (Веймарн, Айбабин 1993, с. 101, рис. 75: 3), Сахарної Голівки, склеп 2/1952 (Веймарн 1963, рис. 5: 17), Суук-Су (Репников 1903, с. 24, рис. X: 6) та Херсонеського некрополя, катакомба 2126 (Косцюшко-Валюжинич 1907, с. 127; Айбабин 1990, с. 39). У Подунав'ї — із Мангалії (Калатіс) та Рупкіте (Даскалов 2012, с. 63, обр. 55: 17, 18).

5. Квадратні бляшки-накладки з чотирма отворами, розташованими по центру сторін. Від кожної з них проходять невеликі врізні лінії до країв виробу. На одному з виробів перемичка між двома отворами обламана. Зі зворотного боку по центру розташовані шпеньки із залишками заклепок. Інв. № ВХ-1551, ВХ-1552, ВХ-1553.

Усього три вироби (рис. 4: 4–6).

ВХ-1551: Розміри 1,4 × 1,4 см, товщина 0,4 см, товщина закраїни 0,3 см.

ВХ-1552: Розміри 1,5 × 1,4 см, товщина 0,4 см, товщина закраїни 0,2 см.

ВХ-1553: Розміри 1,5 × 1,5 см, товщина 0,4 см, товщина закраїни 0,2 см.

Знахідки належать до відділу 4, типу 1, за В. Б. Ковалевською (Ковалевская 2000, с. 147, 330, табл. 5). За каталогом дослідниці такі знахідки представлені в Криму — Баштанівка⁴

⁴ На жаль, підтвердити, що на цій пам'ятці є подібні знахідки не вдалося.

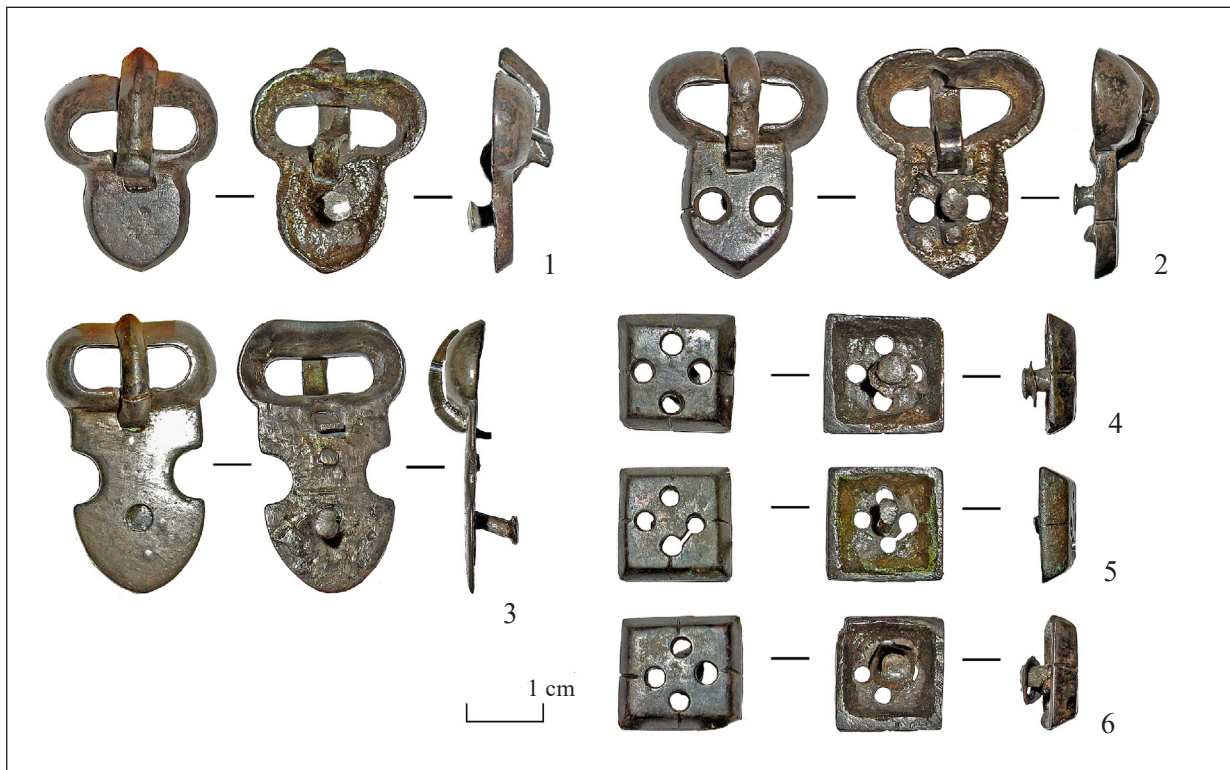

Рис. 4. Знахідки ремінних оздоб «геральдичного» стилю із Новочорномор'я. 1–3 — пряжки; 4–6 — квадратні бляшки
Fig. 4. Finds of strap adornments of "Heraldic" style from Novochoornomoria. 1–3 — buckles; 4–6 — square-shaped belt mounts

та Башкирії — Тимирязівський, курган 7, насип⁵ (Беликова, Плетнева 1983, с. 34, рис. 64: 1), Ново-Турбасли, курганий могильник 1, курган 13, поховання 1, курган 18, поховання 1 та курган 22, поховання 1⁶ (Мажитов 1959, с. 129, 133, табл. II: 9, 10). Також певну схожість можна вбачати у двох знахідках із Синташтамака (Bálint, Csanád 1992, Taf. 59: 15, 16), хоч ці вироби мають не пласку, а пірамідальну площадку.

с. Каланчак, Скадовський р-н

Частина прикрас потрапила до музею як випадкові знахідки в 1968 р., інші — виявлені того самого року під час археологічних обстежень І. Д. Ратнера. Однак звіту про ці дослідження віднайти не вдалося. Уже під час підготовки до друку цієї роботи стало відомо, що Д. М. Сікозі за матеріалами архіву І. Д. Ратнера із фондів музею вдалося з'ясувати, що, можливо, прикраси походять

із двох поховань. Але розділити знахідки за комплексами за наявною музейною документацією неможливо.

1. Прямокутнорамкова бронзова пряжка. Відлита разом із геральдичним щитком підтрикутної форми, грані на кутах рамки не дуже чіткі. У місці накладання язичка, який не зберігся, рамка скруглена. На щитку є відповідний напівкруглий отвір. Щиток має два невеликих вирізи з боків. Із зовнішнього боку в рамці для фіксації язичка зроблено виїмку. Із зворотного боку є дві шпальки для кріплення.

Загальна довжина 2,6 см, ширина рамки 2,0 см, ширина щитка 1,3 см, товщина щитка 0,1 см, товщина зі шпальками 0,3 см, товщина рамки 0,3 см, товщина закраїни щитка 0,1 см, товщина закраїни рамки 0,2 см. Інв. № ХЕМ-а-2968, КП-26262 (рис. 5: 1).

Знахідка належить до типу пряжок із трапецієподібною чи прямокутною рамкою, типу І (суцільнолиті), варіанту 7, за О. І. Айбабіним (Айбабин 1990, с. 49), чи типу «шарнірних тричастинних пряжок з овальною, В-подібною прямокутною в перетині чи сегментованою рамкою» кола малих візантійських пряжок, варіанту 7, виділених О. І. Айбабіним за матеріалами могильника

⁵ У монографії О. Б. Беликової та Л. М. Плетневої бляшка з цього кургану описана як чотирьохпелюсткова, що, власне, й відповідає її зображенню.

⁶ У публікації Н. А. Мажитова інформація про квадратну бляшку в цьому похованні відсутня.

Рис. 5. Знахідки ремінних оздоб «геральдичного» стилю із Каланчака. 1, 2 — пряжки; 3 — Т-подібна бляшка; 4, 5 — щитоподібні бляшки

Fig. 5. Finds of strap adornments of "Heraldic" style from Kalanchak. 1, 2 — buckles; 3 — a T-shaped belt mount; 4, 5 — shield-shaped belt mounts

Скалисте (Веймарн, Айбабин 1993, с. 174). Також знахідка належить до типу ПС6, варіанта 1, за А. В. Скибою (Скиба 2016, с. 34), типу Т.В.І.4, за М. Даскаловим (Даскалов 2012, с. 36), чи групи С, типу VIII а, за Л. А. Трайковою (Трайкова 2017, с. 85–86, табл. 74: 705, 708, 709).

Серед кочівницьких старожитностей по-дібні знахідки представлені в Сивашівці, курган 3, поховання 2 (Комар, Кубышев, Орлов 2006, рис. 13: 20, 21), Виноградному, курган 5, поховання 3⁷ та курган 35 (Орлов, Рассмакин 1996, рис. 5: 13; 8: 5) та Бережновці II, курган 111, поховання 1 (Синицын 1960, с. 106–107, рис. 39: 14).

Аналогічні знахідки зі слов'янських теренів походять із Градизька (Левченко 2001), Вишеньок (Корзухина 1996, с. 409, табл. 91: 23), Зимного (Ауліх 1972, с. 59, табл. XI: 4), Стаєвого-4 та 5 (Обломский, Швырёв 2018, рис. 6: 13, 14).

⁷ Використовувалися як деталі взуття (Комар 2010, с. 101, рис. 7).

Аналогічні знахідки в Криму походять із могильників Скалисте, склеп 420, 422, 477, 449 та 486 (Веймарн, Айбабин 1993, с. 174), Лучисте, випадкова знахідка 1971 р. (Айбабин, Хайрединова 2008, с. 73, табл. 4: 2), склеп 43, знахідки з дромоса (Айбабин, Хайрединова 2014, с. 49, табл. 5: 1), склеп 43, поховання 9 (Айбабин, Хайрединова 2014, с. 54, табл. 16: 8), склеп 64, поховання 3 (Айбабин, Хайрединова 2014, с. 49, табл. 123: 1) та склеп 77, поховання 3 (Айбабин, Хайрединова 2014, с. 121, табл. 189: 6)⁸.

2. В-подібна лита рамка бронзової пряжки з чіткими гранями. Язичок профільований, в основі є квадратне гніздо зі вставкою (червоного каменя — гранату чи скла). Отвір для просовування ремня підпрямокутний.

Загальна довжина 2,7 см, ширина 4,4 см, найбільша товщина рамки 0,9 см. Довжина

⁸ В усіх випадках в похованнях на могильнику Лучисте зафіксовані в якості деталей взуття.

язичка 3,0 см, ширина 0,6 см, розміри вставки 0,6 x 0,7 см, товщина закраїнки 0,7 см. Інв. № ХЕМ-а-2967, КП-26261 (рис. 5: 2).

Застібка належить до В-подібних пряжок, відділу V, типу 1, за В. Б. Ковалевською (Ковалевская 1979, с. 40), типу ПА, за А. В. Скибою (Скиба 2016, рис. 56: 6), чи типу А.IV.2, за М. Даскаловим (Даскалов 2012, обр. 54: 19–23).

Більш-менш схожі вироби з кочівницьких старожитностей походять із Родіоновки та Ковалівки (Комар 2006а, рис. 46: 20, 23). Зі слов'янських теренів схожий виріб походить із Драбівки (Корзухина 1996, табл. 91: 27). Низка подібних виробів походять із Подунав'я: «Добринський район», Абріт, П'ятра-Фрікацей, Драгоєво та Ісирія (Даскалов 2012, обр. 54: 19–23).

3. Т-подібна бронзова лита бляшка-накладка на ремінь із платівкою п'ятикутної форми із заокругленими кутами. Щиток на кінці має кулеподібний виступ. Центральна частина поля «геральдичного» щитка прикрашена золотим щитком у вигляді U-подібного гнізда із перегородчастою інкрустацією. По периметру оздоблено зерню, по центру розташована вставка червоного каменя (гранату?) чи скла. На внутрішній стороні, вище від U-подібного отвору є залишки від шпеньки.

Загальна довжина 2,9 см, ширина Т-подібної частини 2,0 см, ширина щитка 1,5 см, ширина перекладини 0,4 см, розміри вставки 1,0 x 1,1 см. Інв. № ХЕМ-а-2970, КП-26264 (рис. 5: 3).

Знахідка належить до Т-подібних накладок, групи А, за І. О. Гавритухіним (Гавритухин 1996а, с. 26), тип (Е) ІА, варіант 1, за А. В. Скибою (Скиба 2016, с. 37, рис. 47: 1–3, 10; 2017, с. 347, рис. 1: 1–3, 10), тип А.II.2, за М. Даскаловим (Даскалов 2012, с. 91, обр. 81: 6–11), чи група В, тип XV за Л. А. Трайковою (Трайкова 2017, с. 133, табл. 129: 1544–1556). Хоч у цих розробках зазначені вироби без інкрустації, але знахідка з Каланчака відповідає цим типам за загальними обрисами. Досить близькі вироби до даної знахідки (із інкрустацією зерні та напівдорогоцінного каміння) походять із Роздольного (Портове), уроч. Сари-Булат (Баранов 1990, рис. 40; 41; Скиба 2016, рис. 72: В; Скиба, Хардаєв 2017, рис. 9: 3, 4; 10: 6, 7) та колекції А. Л. Берт'є-Делагарда в Британському музеї (Айбабин 1990, рис. 52: 2).

4. Бронзова щитоподібна накладка з аркоподібним вирізом і гострим килеподібним виступом. Центральна частина поля «геральдичного» щитка прикрашена золотим щитком у вигляді U-подібного гнізда із перегородчастою інкрустацією. По периметру оздоблено зерню, по центру розташовані три вставки для каменя (гранату?) чи скла, збереглася лише одна. Зі зворотного боку по кутах розташовувалися шпеньки, одна не збереглася, але є сліди кріплення. По центру U-подібного гнізда зі зворотного боку є отвір, можливо, також від шпеньки.

Розміри 2,1 x 2,0 см, ширина по верхньому краю 2,3 см, товщина 0,3 см, товщина із шпеньками 0,4 см, товщина закраїни 0,1 см. Інв. № ХЕМ-а-2969, КП-26263 (рис. 5: 4).

За загальними обрисами ця накладка належить до відділу 10, підвідділу 3, за В. Б. Ковалевською (Ковалевская 2000, с. 152, рис. XIII: 17). Дослідниця не розділяє ці знахідки на типи, зазначаючи, що вони занадто індивідуальні. Можна припустити, що найближчі аналогії походять із Роздольного (Портове), уроч. Сари-Булат (Скиба 2016, рис. 72: В; Скиба, Хардаєв 2017, рис. 8: 1–3; 10: 1–3; 12). Хоча вони дещо відрізняються за загальними обрисами, але близькі за наявністю перегородчастої інкрустації та вставок напівдорогоцінного каміння.

5. Бронзова щитоподібна накладка із килеподібним виступом. На верхньому, трохи обламаному, краю нанесено дві врізні лінії. Зі зворотного боку є залишки від кріплення шпеньки.

Довжина 2,6 см, ширина 3,1 см, товщина 0,3 см, товщина закраїни 0,2 см, залишки шпеньки 0,1 см. Інв. № ХЕМ-а-2971, КП-26265 (рис. 5: 5).

Виріб належить до відділу 10, підвідділу 2, типу 1, за В. Б. Ковалевською (Ковалевская 2000, с. 152, рис. XIII: 14). Слід зазначити, що зазвичай такі знахідки мають різноманітні прорізи, однак виріб із Каланчака, крім двох врізних ліній, не має інших оздоб на щитку.

Тож за загальними обрисами найближчі аналогії з кочівницьких старожитностей походять із Виноградного, курган 35 (Орлов, Рассамкин 1996, рис. 8: 6), Василівки (Хардаєв 2015, рис. 2: 11; Скиба, Хардаєв 2017, рис. 3: 4), Чорноморського, курган 1, поховання 11 (Скиба, Хардаєв 2017, рис. 16: 8), Сивашівки, курган 3, поховання 3 (Скиба, Хардаєв 2017, рис. 14: 4), Богачівки, курган 8, поховання 12 (Приходнюк 2001, рис. 32: 5; Комар 2006а, рис. 48: 16) та Крупського

(Атавин 1996, табл. 2: 3). У Передкавказзі такі вироби відомі, наприклад, на могильнику Мокра Балка, катакомба 94 (Афанасьєв, Руніч 2001, рис. 106: 8).

Серед слов'янських старожитностей такі вироби (одноштиткові накладки) А. В. Скиба відносить до типу (А) І-1 (Скиба 2016, с. 14, рис. 35). Найближчі за загальними обрисами знахідки походять із Трубчевського скарбу (Приходнюк, Падин, Тихонов 1996, рис. 11: 4, 6), Вишеньок (Корзухіна 1996, табл. 91: 24) та Градизька (Левченко 2001, рис. 1: 7, 12).

Аналогічні знахідки в Криму походять із могильників Скалисте, склеп 449⁹ (Веймарн, Айбабин 1993, рис. 82: 7) та Лучисте, склеп 38 (Айбабин, Хайрединова 2008, табл. 159: 8), склеп 65, шар 2, поховання 10 (Айбабин, Хайрединова 2014, табл. 145: 7) та склеп 77, поховання 4 (Айбабин, Хайрединова 2014, табл. 191: 16).

Зауважимо, що у фондах Херсонського обласного краєзнавчого музею зберігалася ще низка речей із цього ж пункту: фрагмент порожнистого наконечника ремня (Інв. № ХЕМ-а-2973), уламок Т-подібної накладки (?) (Інв. № ХЕМ-а-2972), горизонтально-симетрична накладка (Інв. № ХЕМ-а-2974) та язичок пряжки (Інв. № ХЕМ-а-2975). Однак ці знахідки потребували реставрації і на момент листопада 2019 р. їх повноцінне опрацювання було неможливе. Тому було прийнято рішення, що продовження роботи буде здійснене лише після реставраційних робіт. Проте невдовзі почалися складні події пов'язані спочатку з пандемією, а згодом із повномасштабним вторгненням військ РФ. Наскільки відомо автору, реставрація цих знахідок була завершена, але їх доля невідома.

Висновки

Усі опубліковані деталі ремінних оздоб із зібрання Херсонського обласного краєзнавчого музею (Новоолексіївка, Новочорномор'я та

Каланчак) мають аналогії серед матеріалів раннього середньовіччя, а саме — т. зв. «геральдичного» культурно-хронологічного горизонту (530/570–670/700 pp.) (Гавритухин 1996b, с. 95; 2001; Даскалов 2012, с. 25; Мастыкова, Казанский, Сапрыкина 2016, с. 87–88; Скиба 2016, с. 75–83). Тож у цілому їх можна датувати цим часом. Хоча датування ремінних деталей із Каланчака з орнаментами із зерні можна звузати до другої половини VII ст. Такі вироби, за О. І. Айбабіним, включені до поясів IV типу, які набувають поширення у кочовиків якраз у цей час (Айбабин 1990, с. 57). Крім того, слід наголосити на близькості цих виробів (№ 3 та 4) до знахідок із Роздольного (Портове), уроч. Сари-Булат та колекції А. Л. Бертьє-Делагарда. Можливо, вони являють собою продукцію однієї майстерні.

Усі ці дані мають доповнити інформацію про поширення різного типу речей серед кочівницьких старожитностей (Комар 2006a, рис. 1). Різні знахідки із цих пунктів показують також неоднакову соціальну складову. Адже вироби, інкрустовані зерню та напівдорогоцінним камінням, могли належати представникам заможніших верств кочового об'єднання. Однак більш точне визначення цих знахідок — тема окремих публікацій. Тоді як головною метою цієї роботи є введення до наукового обігу знахідок із зібрання Херсонського обласного краєзнавчого музею, вкрадених окупантами та вивезених у невідомому напрямку.

Подяки

Висловлюю щиро вдячність співробітникам Херсонського обласного краєзнавчого музею за можливість ознайомитися з матеріалами колекції та опублікувати знахідки, а також О. В. Комарові, С. О. Нємцеву, Ю. Б. Полідовичу, А. В. Скибі та Д. М. Сікозі за консультації та зауваження.

Надійшла 14.04.2024

⁹ Ця знахідка неорнаментована.

Айбабин, А. И. 1985. Погребение хазарского воина. *Советская археология*, 3, с. 191–205.

Айбабин, А. И. 1990. Хронология могильников Крыма позднеримского и раннесредневекового времени. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, I, с. 3–86, 175–241.

Айбабин, А. И., Хайрединова, Э. А. 2008. *Могильник у села Лучистое. Раскопки 1977, 1982–1984 годов*, I. Симферополь; Керчь: АДЕФ-Україна.

Айбабин, А. И., Хайрединова, Э. А. 2014. *Могильник у села Лучистое. Раскопки 1984, 1986, 1991, 1993–1995 годов*, 2. Киев: ТОВ «Майстер Книг».

Атавин, А. Г. 1996. Погребения VII — начало VIII вв. из Восточного Приазовья. В: Стащенко, Д. А. (ред.). *Культура евразийских степей второй половины I тысячелетия н.э.* Самара (б. в.), с. 208–264.

Ауліх, В. В. 1972. *Зимнівське городище — слов'янська пам'ятка VI—VII ст. н. е. в Західній Волині*. Київ: Наукова думка.

- Афанасьев, Г. Е., Рунич, А. П. 2001. *Мокрая Балка. Дневник раскопок*. 1. Москва: Научный мир.
- Баранов, И. А. 1990. *Таврика в эпоху раннего средневековья*. Киев: Наукова думка.
- Беликова, О. Б., Плетнева, Л. М. 1983. *Памятники Томского Приобья в V—VIII вв. н. э.* Томск: Томский университет.
- Безуглов, С. И. 1985. Погребение кочевника VII в. н.э. на Нижнем Дону. *Советская археология*, 2, с. 248-252.
- Веймарн, С. В. 1963. Могильник біля висоти «Сахарна голівка». В: Брайчевська, А. Т. (відп. ред.). *Археологічні пам'ятки УРСР*, XIII. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, с. 42-63.
- Веймарн, Е. В., Айбабин, А. И. 1993. *Скалистинский могильник*. Киев: Наукова думка.
- Гавритухин, И. О. 1996а. Детали ременной гарнитуры. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва (б. в.), с. 22-36.
- Гавритухин, И. О. 1996б. Датировка днепровских кладов первой группы методом синхронизации с древностями других территорий. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. (ред.). *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва (б. в.), с. 58-95.
- Гавритухин, И. О. 1999. В-образные пряжки, изготовленные вместе с щитовидной обоймой. В: Иванов, А. Г. (ред.). *Пермский мир в раннем средневековье*. Archaeologia Permica, 1. Ижевск: Удмуртский институт истории, языка и литературы УрО РАН, с. 160-209.
- Гавритухин, И. О. 2001. Эволюция восточноевропейских псевдопряжек. В: Стащенко, Д. А. (ред.). *Культуры Евразийских степей второй половины I тысячелетия н.э.*, 2. Самара (б. в.), с. 31-86.
- Готьё, Ю. В., Яковлев, А. И. (ред.). 1941. *Альбом древностей мордовского народа*. Саранск: Издание Мордовского научно-исследовательского института.
- Голдина, Р. Д., Водолага, Н. В. 1990. *Могильники неволинской культуры в Приуралье*. Иркутск: Издательство Иркутского университета.
- Даскалов, М. 2012. *Колани и коланни украси от VI—VII век (от днешна България и съседните земи)*. София: Craft House Bulgaria.
- Засецкая, И. П., Казанский, М. М., Ахмедов, И. Р., Минасян, Р. С. 2007. *Морской Чулек. Погребения знати из Приазовья и их место в истории племен Северного Причерноморья в постгунскую эпоху*. Санкт-Петербург: Издательство Государственного Эрмитажа.
- Ишаев, В. И., Смоляк, А. Р. 2017. Раннесредневековый панцирь из могильника Матюхин Бугор (Ростовская область). *Российская археология*, 4, с. 160-174.
- Казаков, Е. П. 1998. Коминтерновский II могильник в системе древностей эпохи тюркских каганатов. В: Стащенко, Д. А. (ред.). *Культуры евразийских степей второй половины I тысячелетия н.э. (вопросы хронологии)*. Материалы II Международной археологической конференции 17–20 ноября 1997 г. Самара (б. в.), с. 97-150.
- Казанский, М. М. 2020. Древности степных кочевников постгунского времени (середина V — середина VI в.) в Восточной Европе. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, XXV, с. 90-167.
- Ковалевская, В. Б. 1979. Поясные наборы Евразии IV—IX вв. *Пряжки*. Свод археологических источников, E1-02. Москва: Наука.
- Ковалевская, В. Б. 2000. *Компьютерная обработка массового археологического материала из раннесредневековых памятников Евразии*. Пушино: ОНТИ ПНЦ РАН.
- Комар, А. В. 2006а. Перещепинский комплекс в контексте основных проблем истории и культуры кочевников Восточной Европы VII — начала VIII в. В: Евглевский, А. В. (отв. ред.). *Степи Европы в эпоху средневековья*, 5. Донецк: ДонНУ, с. 7-244, 413-432.
- Комар, А. В. 2006б. Погребение номада сер. VII в. у села Дмитровка в Южном Побужье. В: Евглевский, А. В. (отв. ред.). *Степи Европы в эпоху средневековья*, 5. Донецк: ДонНУ, с. 375-386.
- Комар, А. В. 2010. Детали обуви восточноевропейских кочевников VI—VII вв. В: Пескова, А. А., Щеглова, О. А., Мусин, А. Е. (ред.). *Славяно-русское ювелирное дело и его истоки. Материалы Международной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения Гали Фёдоровны КОРЗУХИНОЙ (Санкт-Петербург, 10–16 апреля 2006 г.)*. Санкт-Петербург: Нестор-История, с. 94-115.
- Комар, А. В. 2013. Кочевники восточноевропейских степей второй половины VI — первой половины VIII в. В: Досымбаева, А., Жолдасбеков, М. (ред.). *Западный Тюркский каганат. Атлас*. Астана: «Service Press», с. 671-821.
- Комар, А. В., Кубышев, А. И., Орлов, Р. С. 2006. Погребения кочевников VI—VII вв. из Северо-Западного Приазовья. В: Евглевский, А. В. (отв. ред.). *Степи Европы в эпоху средневековья*, 5. Донецк: ДонНУ, с. 245-374.
- Корзухина, Г. Ф. 1996. Клады и случайные находки вещей круга «древностей антов» в Среднем Поднепровье. Каталог памятников. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, V, с. 352-435, 586-705.
- Костенко, А. 2019. *Ізраїль Ратнер. Живе слово часові невідкладне*. Херсон (б. в.).
- Косцюшко-Валюжинич, К. К. 1907. Отчет о раскопках в Херсонесе Таврическом в 1905 году. *Известия императорской Археологической комиссии*, 25, с. 67-171.
- Левченко, Д. І. 2001. Знахідки VI—VII ст. з околиць Градицька в зібранні Полтавського краєзнавчого музею. *Археологічний літопис Лівобережної України*, 1, с. 26-28.
- Мажитов, Н. А. 1959. Курганный могильник в деревне Ново-Турбаслы. В: Смирнова, А. П., Кузеева, Р. Г. (ред.). *Баширский археологический сборник*, Уфа: Академия наук СССР, с. 114-142.
- Мастыкова, А. В., Казанский, М. М., Сапрыкина, И. А. 2016. *Пашковский могильник № 1. Том 2. Исследование материалов Пашковского могильника № 1*. Москва: ИА РАН; Санкт-Петербург: Нестор-История.
- Мусійко, В. В. 2023. Передмова. В: Гончарова, О. С. (ред.). *Ненаукові записки: спогади співробітників Херсонського обласного краєзнавчого музею про окупацію міста*. Миколаїв (б. в.), с. 4-8.
- Обломский, А. М., Швырёв, А. Д. 2018. Византийская гирька для взвешивания монеты, найденная в верховьях р. Воронеж. *Краткие сообщения Института археологии*, 250, с. 307-326. <http://doi.org/10.25681/IARAS.0130-2620.250.307-326>.
- Орлов, Р. С., Рассамкин, Ю. Я. 1996. Новые памятники VI—VII вв. из Приазовья. В: Приходнюк, О. М. (ред.). *Материалы I тыс. н.э. по археологии и истории Украины и Венгрии*. Киев: Наукова думка, с. 102-116.
- Приходнюк, О. М. 2001. *Степове населення України та східні слов'яни (друга половина I тис. н.е.)*. Чернівці: Зелена Буковина.
- Приходнюк, О. М., Падин, В. А., Тихонов, Н. Г. 1996. Трубчевский клад антского времени. В: Приходнюк, О. М. (ред.). *Материалы I тыс. н. э. по археологии и истории Украины и Венгрии*. Киев: Наукова думка, с. 79-102.
- Ратнер, І. Д. 1984. *Довідник з археології України. Херсонська область*. Київ: Наукова думка.
- Ратнер, И. Д., Костюк, Л. И. 1989. *Древности Херсонщины*. Симферополь: Таврия.

Рашев, Р. 2000. *Прабългарите през V—VII век*. В. Търново: Faber.

Репников, Н. И. 1906. Некоторые могильники области крымских готов. *Известия Императорской Археологической Комиссии*, 19, с. 1-80.

Синицын, И. В. 1960. Древние памятники в низовьях Еруслана (по раскопкам 1954—1955 гг.). *Материалы по археологии СССР*, 78, с. 10-169.

Скиба, А. В. 2016. Поясні набори геральдичного стилю у слов'ян. Київ: Інститут археології НАНУ.

Скиба, А. В. 2017. До питання про функціональне використання Т-подібних бляшок в поясних наборах «геральдичного» стилю. *Археологія і Давня історія України*, 1 (22), с. 347-356.

Скиба, А. В., Хардаєв, В. М. 2017. Поясні гарнітури з кочівницьких комплексів в колекції Музею історичних коштовностей України (філіалу Національного музею історії України). В: Скиба, А. В., Горбаненко, С. А. (ред.). *Європейська археологія I тисячоліття н. е. Збірник наукових праць на честь Ліани Василівни Вакуленко*. Київ: ІА НАН України, с. 221-236.

Трайкова, Л. А. 2017. *Коланът южно от долен Дунав — края на III — началото на VII в.* София (б. в.).

Хардаєв, В. М. 2015. Кочівницькі поховальні комплекси кінця VI—VII ст. біля с. Василівка на Херсонщині. *Археологія*, 3, с. 107-117.

Чхаїдзе, В. Н. 2020. Кочевническое погребение первой половины VII в. из степного Закубанья. В: Обломский, А. М. (ред.). *История вещей — история и вещи*. Раннеславянский мир, 20. Москва: ИА РАН, с. 267-271. <https://doi.org/10.25681/IARAS.2020.978-5-94375-325-1.267-271>.

Balogh, Csilla. 2004. Martinovka-típusú övgarnitúra Kecel-ről. A Kárpát-medencei maszkos veretek tipokronológiája. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia archaeologica*, X, p. 241-303.

Bálint, Csanád. 1992. Der Gürtel im frühmittelalterlichen Transkaukasus und das Grab von Üç tepe (Sowj. Azerbajdzan). *Awarenforschungen* (her. F. Daim), 1. Wien, p. 309-496. *Studien zur Archäologie der Awaren*, 4.

Gavritukhin, I. O. 2018. Belt Sets from Alanic Graves: Chronology and Cultural Links. In: Belinskij, A. B., Härke, H. *Ritual, Society and Population at Klin-Yar (North Caucasus): Excavations 1994—1996 in the Iron Age to Early Medieval Cemetery*. Bonn, p. 49-96.

Prihodnyuk, O., Fomenko, V. 2003. Early Medieval Nomads' Burials from the Vicinity of the Village of Hristoforovka, the District of Nikolaev, Ukraine. *Archaeologia Bulgarica*, 2, p. 107-116.

Yaroslav V. Volodarets-Urbanovych

PhD, Research Fellow, the Institute of Archaeology, the National Academy of Sciences of Ukraine, the Department of Early Slavic Archaeology, ORCID: 0000-0003-1560-3608, volodarets_urbanovych@iananu.org.ua, volodargrad@ukr.net

FINDS OF STRAP ADORNMENTS OF EARLY MEDIEVAL “HERALDIC” STYLE FROM THE COLLECTION OF KHERSON LOCAL HISTORY MUSEUM

In the paper, archaeological finds of strap adornments of early Middle Ages from the collection of Kherson Local History Museum (Novooleksivka, Novochoornomoria and Kalanchak) are analysed. This jewellery entered the museum's collection in the 1960s and early 1970s. However, these archaeological finds were not published and are unknown to the broader scientific community. In November 2022, during the robbery of the Kherson Local History Museum by the Russian occupiers, a number of finds (including jewellery from the early Middle Ages) were taken to an unidentified location. Their further fate is uncertain.

In Novooleksivka, a fragment of an iron sword and a T-shaped belt mount were discovered by chance (fig. 2). The items from Novochoornomoria were excavated in a burial in 1961 during the research of I. D. Ratner. These are a gold temple pendant (fig. 3), three buckles and three square-shaped belt mounts (fig. 4). Two buckles, a T-shaped belt mount and two shield-shaped belt mounts were discovered in Kalanchak (fig. 5). However, the author was not able to fully process a series of findings from this site. These are a fragment of a hollow strap-end, a fragment of a T-shaped belt mount (?), a horizontally symmetrical belt mount and a tongue from a buckle.

All these adornments of the belt set from the collection of the Kherson Local History Museum find analogies among the materials of the early Middle Ages, namely, the so-called “Heraldic” cultural-chronological horizon (530/570–670/700). Also, in general, they can be dated to this time. Although, the date of belt set items from Kalanchak with granulated collar can be narrowed down to the second half of the 7th century. Such products are included in type IV belts, which are becoming widespread among nomads at this time, according to O. I. Aibabin. In addition, it should be emphasised the proximity of these items (nos. 3 and 4) to finds from Rozdolne (Portove), Sary-Bulat tract and the Berthier-Delagarde Collection of Crimean Jewellery in the British Museum. Perhaps they are items of the same workshop.

All the abovementioned data should supplement the information about the distribution of various kinds of products among nomadic antiquities of the Early Middle Ages. Also, different finds from these burial sites show not the same social component. After all, products inlaid with granulated collar and semi-precious stones could belong to representatives of the wealthier strata of the nomadic community.

It should be noted that the information on archaeological finds under discussion is the only thing which is left after they were stolen by the Russian invaders.

Key words: Early Middle Ages, 6th — 7th centuries, Kherson Local History Museum, strap adornments of the “Heraldic” style, nomads.

References

Aibabin, A. I. 1985. A Burial of a Khazar Warrior. *Sovetskaia arkeologiya*, 3, p. 191-205.

Aibabin, A. I. 1990. Khronologiya mogilnikov Kryma pozdnerimskogo i rannesrednevekovogo vremeni. *Materialy po arkeologii, istorii i etnografii Tavrii*, 1, s. 3-86, 175-241.

- Aibabin, A. I., Khairedinova, E. A. 2008. *Mogilnik u sela Luchistoe. Raskopki 1977, 1982–1984 godov*, 1. Simferopol, Kerch: ADEF-Ukraina.
- Aibabin, A. I., Khairedinova, E. A. 2014. *Mogilnik u sela Luchistoe. Raskopki 1984, 1986, 1991, 1993–1995 godov*, 2. Kyiv: TOV “Mayster Knig”.
- Atavin, A. G. 1996. Pogrebeniia VII — nachalo VIII vv. iz Vostochnogo Priazovia. In: Stashenkov, D. A. (ed.). *Kultura evraziiskikh stepei vtoroi poloviny I tysiacheletiia n.e.* Samara (w. ed.), p. 208–264.
- Aulikh, V. V. 1972. *Zymnivske horodyshche — slovianska pamiatka VI–VII st. n.e. v Zakhidnii Volyni*. Kyiv: Naukova dumka.
- Afanasev, G. E., Runich, A. P. 2001. *Mokraia Balka. Dnevnik raskopok*, 1. Moscow: Nauchnyi mir.
- Baranov, I. A. 1990. *Tavrika v epokhu rannego srednevekovia*. Kyiv: Naukova dumka.
- Belikova, O. B., Pletneva, L. M. 1983. *Pamiatniki Tomskogo Priobia v V–VIII vv. n.e.* Tomsk: Tomskii universitet.
- Bezuglov, S. I. 1985. Pogrebenie kochevnika VII v. n.e. na Nizhnem Donu. *Sovetskaia arkeologiya*, 2, p. 248–252.
- Veimarn, Ye. V. 1963. Mohylnyk bilia vysoty “Sakharna holivka”. In: Braichevska, A. T. (exec. ed.). *Arkeolohichni pamiatky URSR, XIII*. Kyiv: Vydavnytstvo Akademii nauk Ukrainskoi RSR, p. 42–63.
- Veimarn, E. V., Aibabin, A. I. 1993. *Skalistinskii mogilnik*. Kyiv: Naukova dumka.
- Gavritukhin, I. O. 1996a. Detali remennoi garnitury. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst. Ranneslavianskii mir*, 3. Moscow (w. ed.), p. 22–36.
- Gavritukhin, I. O. 1996b. Datirovka dneprovskikh kladov pervoi grupy metodom sinkhronizatsii s drevnostiami drugikh territorii. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. (ed.). *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst. Ranneslavianskii mir*, 3. Moscow (w. ed.), p. 58–95.
- Gavritukhin, I. O. 1999. V-obraznye priazhki, izgotovlennye vmeste s shchitovidnoi oboimoi. In: Ivanov, A. G. (ed.). *Permskii mir v rannem srednevekovie*. Archaeologia Permica, I. Izhevsk: Udmurtskii institut istorii, iazyka i literatury UrO RAN, p. 160–209.
- Gavritukhin, I. O. 2001. Evoliutsiia vostochnoevropeskikh psevdopriazhek. In: Stashenkov, D. A. (ed.). *Kulturny Evraziiskikh stepei vtoroi poloviny I tysiacheletiia n.e.*, 2. Samara (w. ed.), p. 31–86.
- Gote, Iu. V., Iakovlev, A. I. (red.). 1941. *Albom drevnostei mordovskogo naroda*. Saransk: Izdanie Mordovskogo nauchno-issledovatel'skogo instituta.
- Goldina, R. D., Vodolago, N. V. 1990. *Mogilniki nevolinskoj kultury v Priuralie*. Irkutsk: Izdatel'stvo Irkutskogo universiteta.
- Daskalov, M. 2012. *Kolani i kolanni ukrasi ot VI–VII vek (ot dнешna Bulgaria i sasednite zemi)*. Sofia: Craft House Bulgaria.
- Zasetskaia, I. P., Kazanskii, M. M., Akhmedov, I. R., Minasian, R. S. 2007. *Morskoi Chulek. Pogrebeniia znati iz Priazovia i ikh mesto v istorii plemen Severnogo Prichernomoria v postgunnskuiu epokhu*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Gosudarstvennogo Ermitazha.
- Ishaev, V. I., Smolyak, A. R. 2017. Early Medieval Armour from the Matyukhin Bugor Cemetery in the Rostov Oblast. *Rossiiskaia arkeologiya*, 4, p. 160–174.
- Kazakov, E. P. 1998. Kominternovskii II mogilnik v sisteme drevnostei epokhi tiurkskikh kaganatov. In: Stashenkov, D. A. (ed.). *Kulturny evraziiskikh stepei vtoroi poloviny I tysiacheletiia n.e. (voprosy khronologii)*. Materialy II Mezhdunarodnoi arkeologicheskoi konferentsii 17–20 noiabria 1997 g. Samara (w. ed.), p. 97–150.
- Kazanskiy, M. M. 2020. The Antiquities of the Steppe Nomads of the Post-Hunnic Period (Mid-Fifth to Mid-Sixth century) in Eastern Europe. *Materialy po arkeologii, istorii i etnografii Tavrii*, XXV, p. 90–167.
- Kovalevskaia, V. B. 1979. *Poiasnye nabory Evrazii IV–IX vv. Priazhki*. Svod arkeologicheskikh istochnikov, E1-02. Moscow: Nauka.
- Kovalevskaia, V. B. 2000. *Kompiuternaia obrabotka massovogo arkeologicheskogo materiala iz rannesrednevekovykh pamiatnikov Evrazii*. Pushchino: ONTI PNTS RAN.
- Komar, A. V. 2006a. Pereshchepina Complex in the Context of the Pivotal Problems of History and Culture of the Nomads in Eastern Europe (VII — Early VIII C.). In: Evglevskii, A. V. (exec. ed.). *Stepi Evropy v epokhu srednevekovia*, 5. Donetsk: DonNU, p. 7–244, 413–432.
- Komar, A. V. 2006b. Nomad Burial of Middle VII c. Near Dmitrovka Village at South Bug Reaches. In: Evglevskii, A. V. (exec. ed.). *Stepi Evropy v epokhu srednevekovia*, 5. Donetsk: DonNU, p. 375–386.
- Komar, A. V. 2010. Detali obuvi vostochnoevropeskikh kochevnikov VI–VII vv. In: Peskova, A. A., Shcheglova, O. A., Musin, A. E. (eds.). *Slaviano-russkoe iuvetirnoe delo i ego istoki. Materialy Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii, posviashchennoi 100-letiiu so dnia rozhdeniia Gali Fedorovny KORZUKHINOI (Sankt-Peterburg, 10–16 aprelia 2006 g.)*. Sankt-Peterburg: Nestor-Istoriia, p. 94–115.
- Komar, A. V. 2013. Kochevniki vostochnoevropeskikh stepei vtoroi poloviny VI — pervoi poloviny VIII v. In: Dosymbaeva, A., Zholdasbekov, M. (eds.). *Zapadnyi Tiurkskii kaganat. Atlas*. Astana: “Service Press”, p. 671–821.
- Komar, A. V., Kubyshev, A. I., Orlov, R. S. 2006. Nomad Burials of VI–VII c. from North-West Azov Reaches. In: Evglevskii, A. V. (exec. ed.). *Stepi Evropy v epokhu srednevekovia*, 5. Donetsk: DonNU, p. 245–374.
- Korzukhina, G. F. 1996. Klady i sluchainye nakhodki veshchei kruga “drevnostei antov” v Srednem Podneprove. Katalog pamiatnikov. *Materialy po arkeologii, istorii i etnografii Tavrii*, V, p. 352–435, 586–705.
- Kostenko, A. 2019. *Izrail Ratner. Zhyve slovo chasovi nepidvldne*. Kherson (w. ed.).
- Kostiushko-Valiuzhinich, K. K. 1907. Otchet o raskopkakh v Khersonese Tavricheskom v 1905 godu. *Izvestiia imperatorskoi Arkeologicheskoi komissii*, 25, p. 67–171.
- Levchenko, D. I. 2001. Znakhidky VI–VII st. z okolyts Hradyzka v zibranni Poltavskoho kraieznavchoho muzeiu. *Arkeolohichni litopys Livoberezhnoi Ukrainy*, 1, p. 26–28.
- Mazhitov, N. A. 1959. Kurgannyi mogilnik v derevne Novo-Turbasly. In: Smirnova, A. P., Kuzeeva, R. G. (eds.). *Bashkirskii arkeologicheskikh sbornik*, Ufa: Akademiia nauk SSSR, p. 114–142.

- Mastykova, A. V., Kazanskii, M. M., Saprykina, I. A. 2016. *Pashkovskii mogilnik № 1*. Tom 2. Issledovanie materialov Pashkovskogo mogilnika № 1. Moscow: IA RAN; Sankt-Peterburg: Nestor-Istoriia.
- Musiiko, V. V. 2023. Peredmov. In: Honcharova, O. S. (ed.). *Nenaukovi zapysky: spohady spivrobitnykiv Khersonskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu pro okupatsiiu mista*. Mykolaiv (w. ed.), p. 4-8.
- Oblomskiy, A. M., Shvyrev, A. D. 2018. A Byzantine Coin Weight Found in the Upper Reaches of the Voronezh River. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkeologii*, 250, p. 307-326. <http://doi.org/10.25681/IARAS.0130-2620.250.307-326>.
- Orlov, R. S., Rassamakin, I. A. 1996. Novye pamiatniki VI—VII vv. iz Priazovia. In: Prikhodniuk, O. M. (ed.). *Materialy I tys. n.e. po arkeologii i istorii Ukrainy i Vengrii*. Kyiv: Naukova dumka, p. 102-116.
- Prykhodniuk, O. M. 2001. *Stepove naselennia Ukrainy ta skhidni sloviany (druha polovyna I tys. n.e.)*. Chernivtsi: Zelena Bukovyna.
- Prikhodnyuk, O. M., Padin, V. A., Tikhonov, N. G. 1996. Trubchevskiy klad antskogo vremeni. In: Prikhodnyuk, O. M. (ed.). *Materialy I tys. n.e. po arkeologii i istorii Ukrainy i Vengrii*. Kyiv: Naukova dumka, p. 79-102.
- Ratner, I. D. 1984. *Dovidnyk z arkeolohii Ukrainy. Khersonska oblast*. Kyiv: Naukova dumka.
- Ratner, I. D., Kostyuk, L. I. 1989. *Drevnosti Khersonshchiny*. Simferopol: Tavriya.
- Rashev, R. 2000. *Prabalgariite prez V—VII vek*, V. Tarnovo: Faber.
- Repnikov, N. I. 1906. Nekotorye mogilniki oblasti krymskikh gotov. *Izvestiia Imperatorskoi Arkheologicheskoi Komissii*, 19, p. 1-80.
- Sinitsyn, I. V. 1960. Drevniye pamyatniki v nizoviakh Eruslana (po raskopkam 1954–1955 gg.). *Materialy po arkeologii SSSR*, 78, p. 10-169.
- Skyba, A. V. 2016. *Poisni nabory heraldychnoho styliu u slovia*. Kyiv: Instytut arkeolohii NANU.
- Skyba, A. V. 2017. On the Functional Use of the T-shaped Plaques in the Belt Sets “Heraldic Style”. *Archaeology and Early History of Ukraine*, 1 (22), p. 347-356.
- Skyba, A. V., Khardaiev, V. M. 2017. Belt Sets from Nomadic Burial Assemblages in the Collection of the Museum of Historical Treasures of Ukraine (A Branch of the National Museum of History of Ukraine). In: Skyba, A. V., Horbanenko, S. A. (eds.). *Yevropeiska arkeolohiia I tysiacholittia n.e.: Zbirnyk naukovykh prats na chest Liany Vasylivny Vakulenko*. Kyiv: IA NAN Ukrainy, p. 221-236.
- Traykova, L. A. 2017. *Kolanat yuzhno ot dolen Dunav — kraya na III — nachaloto na VII v*. Sofia (w. ed.).
- Khardaiev, V. M. 2015. Nomadic Burial Assemblages of the Late 6th and the 7th Centuries Near Vasylivka Village in Kherson Region. *Arheologia*, 3, p. 107-117.
- Chkhaidze, V. N. 2020. Nomadic Burial of the First Half of the Seventh Century from the Steppe Zakubanye (The Left Bank of Kuban River Area). In: Oblomskii, A. M. (ed.). *Istoriia veshchei — istoriia i veshchi*. Ranneslavianskii mir, 20. Moskva: IA RAN, p. 267-271. <https://doi.org/10.25681/IARAS.2020.978-5-94375-325-1.267-271>.
- Balogh, C. 2004. Martinovka-típusú övgarnitúra Kecelről. A Kárpát-medencei maszkos veretek tipokronológiája. *Móra Ferenc Múzeum Evkönyve. Studia archaeologica*, X, p. 241-303.
- Bálint, C. 1992. Der Gürtel im frühmittelalterlichen Transkaukasus und das Grab von Üç tepe (Sowj. Azerbajdzán). Studien zur Archeologie der Awaren, 4. *Awarenforschungen* (her. F. Daim), 1. Wien (w. ed.), p. 309-496.
- Gavritukhin, I. O. 2018. Belt Sets from Alanic Graves: Chronology and Cultural Links. In: Belinskij, A. B., Härke, H. (eds.). *Ritual, Society and Population at Klin-Yar (North Caucasus): Excavations 1994–1996 in the Iron Age to Early Medieval Cemetery*. Bonn: Deutsches Archäologisches Institut, p. 49-96.
- Prikhodnyuk, O., Fomenko, V. 2003. Early Medieval Nomads' Burials from the Vicinity of the Village of Hristoforovka, the District of Nikolaevo, Ukraine. *Archaeologia Bulgarica*, 2, p. 107-116.